

УДК 630*.165.5
РЕКРЕАЦІЙНІ Й ОЗДОРОВЧІ ФУНКЦІЇ ЛІСІВ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ, ПРОБЛЕМИ ЇХ РОЗШИРЕННЯ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ

І.Ф. Калуцький, М.М. Запоточний

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Підвищення рівня використання лісів області для рекреації і оздоровлення є важливим, оскільки тут зосереджено значні потенційні резерви розширеного рекреаційного використання. Збільшення площі рекреаційних лісів та вмале і ощадливе використання їх для рекреації і оздоровлення дозволить рівномірно розподіляти рекреаційні навантаження на лісові біогеоценози та збільшить рекреаційну ємкість лісів області.

Ключові слова: рекреація, туризм, оздоровлення, рекреаційне лісокористування.

Постановка проблеми. Відповідно до регіональної цільової Програми розвитку туризму в області на 2011–2015 рр., прийнятої Івано-Франківською обласною радою в березні 2011 р., туристично-рекреаційну галузь визнано пріоритетною. Розвиток туризму в області визначено стратегічним напрямком розвитку на перспективу. Туризм, як передбачається Програмою, повинен сприяти викоріненню злиднів серед місцевого населення, підвищенню зайнятості людей та соціальному розвитку краю.

Туризм в області поступово стає сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів, засобом загальнодоступного і повноцінного відпочинку та оздоровлення, а також ознайомлення з історико-культурною спадщиною та сьогоденням наших людей [8].

Галузь туризму – одна із найбільш перспективних сфер економіки Івано-Франківщини і в гірських умовах їй немає аль-

тернативи, хоча сьогодні можливості для розвитку туризму: наявний природно-кліматичний потенціал, мальовничі ландшафти, чисте повітря гірських лісів, цілющі мінеральні води, туристичні маршрути, збережені національні традиції і фольклор, архітектурні пам'ятки, рекреаційні заклади, використовуються тільки частково. В першу чергу це стосується лісів.

Ліси Карпат мають важливе водоохоронне, гідрокліматичне, протиерозійне, санітарно-гігієнічне, оздоровче та ресурсне значення. Унаслідок понад п'ятисотлітньої історії активного господарського освоєння, лісистість Карпат зменшилася майже вдвічі (М. Голубець, 2002). Зараз територія Івано-Франківщини на 42 % покрита лісом і це в більшості своїй гірські ліси. Тому дуже важливо, щоби вони в повній мірі виконували ці надзвичайно важливі екологічні, оздоровчі та економічні функції.

Важливість збереження та відтворення лісів впливає також з того, якого значення надає їм Організація Об'єднаних Націй, оголосивши 2011 р. роком лісів. Гірські ліси із своїми, неповторної краси, ландшафтами зберігають значний оздоровчий потенціал для розвитку рекреації, яка в останні роки в області інтенсивно розвивається.

Особливу цінність для використання в рекреаційних цілях представляють ліси природно-заповідного фонду області. Природно-заповідний фонд складає 15,7 % від загальної площі області і більшість із цієї площі – це землі лісового фонду.

Мета роботи. Підвищення рівня використання лісів області для рекреації і оздоровлення є актуальним, оскільки тут зосереджено значні потенційні резерви розширеного рекреаційного використання. Збільшення площі рекреаційних лісів та вмале і ощадливе використання їх для рекреації і оздоровлення дозволить рівномірно розподіляти рекреаційні навантаження на лісові біогеоценози та збільшить

рекреаційну ємкість лісів області.

Аналіз публікацій і досліджень. Ліси області займають площу 626 тис. га. З кожним роком вони все інтенсивніше використовуються для відпочинку і оздоровлення. Наявність в них цілющих мінеральних джерел, сприятливі кліматичні умови у поєднанні з чарівною красою гірських ландшафтів сприяють прискореному розвитку тут санаторно-оздоровчих комплексів, будинків відпочинку, спортивних і туристичних баз тощо. Реалізація регіональної цільової Програми розвитку туризму в області на 2011–2015 рр. дозволить перетворити її в один з найбільших у нашої країні регіонів відпочинку і оздоровлення рекреантів [8].

Для повноцінного відпочинку й оздоровлення рекреантам необхідні певні умови: чисте, багате киснем повітря, тиша, сприятливий мікроклімат, приналежність середовища, можливість займатися не стомлюючою аматорською справою. Таким умовам найкраще відповідають лісові насадження, які характеризуються високими санітарно-гігієнічними та естетичними властивостями і мають важливе пізнавальне значення. Не випадково, як стверджують спеціалісти, майже 70 % опитаних віддають перевагу лісовому відпочинку. У людей, які відпочивають у лісі, швидко поліпшується самопочуття, зникає нервово напруження, втому, відновлюється працездатність. Спеціальні дослідження показали, що у робітників, які провели вихідний день у лісі, продуктивність праці підвищувалася на 3–5 % [5].

В. Нестеров (1977) відзначав, що ліс в оздоровлені людини може проявляти свої могутні властивості у випадку, коли він добре росте, якщо правильно витримано співвідношення у розподілі деревинних порід по території, якщо організовано їх раціональне вирощування, якщо правильно розташовані в лісових насадженнях місця відпочинку.

Під впливом сприятливих факторів

природи змінюються функції різних систем організму: покращується обмін речовин, покращується засвоєння кисню і виділення вуглекислого газу, дихання стає глибшим, зникають порушення в роботі серцево-судинної системи, нормалізується артеріальний тиск, збільшується кількість функціонуючих капілярів і швидкість руху крові. Вся ця гама позитивних змін проходить, звичайно, під дією певних сприятливих умов. Мікроклімат лісу в цьому відношенні є найбільш сприятливим для відпочинку [1].

Рослинний світ охоплює сотні тисяч видів, різновидів, сортів рослин, які мають фітонцидні властивості. Перше місце в цьому ряду посідає модрина, далі ідуть ялиця, сосна, кедр, береза, осика. Дія фітонцидів деревних і чагарникових порід сильніша, ніж такі медичні препарати, як пеніцилін та інші біологічні антисептики.

Багатоярусний лісостан з невеликим узліссям, поляною, мальовничим озером активізує творчі здібності людини, сприяє оздоровленню і відновленню порушеної рівноваги між її організмом і навколишнім середовищем. У різних країнах медицини все більшого значення надають ландшафтотерапії. Метод лікування різних захворювань на лоні природи визнаний лікарями та біологами високоефективним. Тривале перебування хворого в рекреаційних лісах під наглядом лікаря корисне при таких недугах, як серцево-судинні, порушення обміну речовин, бронхіальна астма, катар верхніх дихальних шляхів, вегетативна дистонія [3].

Взаємовідносини між лісом і людиною здійснюються за принципом негативного зворотного зв'язку. Якщо ліс позитивно впливає на людину, на відновлення її фізичних сил, на поліпшення самопочуття і підвищення працездатності, то людина негативно впливає на ліс, зумовлюючи різні види навантажень. Найбільшу негативну дію на лісові насадження справляють витоптування та механічні пошкодження,

під впливом яких знищується трав'яний покрив, лісова підстилка, підріст і підлісок, ущільнюється ґрунт, погіршуються умови росту і розвитку дерев. Механічні пошкодження спричинюють зараження дерев грибками та іншими хворобами, що призводить до їх ослаблення та передчасного відмирання. У місцях масового відпочинку рекреаційні навантаження нерідко призводять до деградації лісових насаджень [5].

Результати досліджень. Одним з важливих державних завдань у час зростаючого техногенного впливу на біосферу і її ресурси є охорона природних ландшафтів, спрямованих на підтримання екологічної стабільності у навколишньому середовищі та збереження генофонду рослинного й тваринного світу, що є запорукою нормального функціонування природних екосистем.

Найбільш ефективним заходом збереження природних ландшафтів, цінних у науково-природничому, екологічному, естетичному, туристичному та рекреаційному відношенні, є організація в системі державного природно-заповідного фонду мережі заповідників, заказників, національних парків та інших природоохоронних об'єктів, що мають в наш час багатофункціональне призначення.

Для збереження флори і фауни в Івано-Франківській області створено 467 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальна площа яких становить 218,8 тис. га, що складає 15,7% від загальної площі області, у т.ч.: 32 об'єкти загальнодержавного значення площею 131,6 тис. га; 435 об'єктів місцевого значення площею 87,2 тис. га.

Серед цих об'єктів особливе місце по рівню заповідності займають природний заповідник – Горгани, територія якого становить 5344 га.

Природні національні парки:

- «Карпатський», створений для збереження унікальних лісових екосистем Центральної Європи площею – 50495,0 га;

- «Галицький», площею 14684,8 га, створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних лісових та лісостепових природних комплексів Передкарпаття;

- «Гуцульщина», площею 32271 га, створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання генетичних ресурсів рослинного та тваринного світу, унікальних природних комплексів та етнокультурного середовища Покутсько-Буковинських Карпат.

- «Синьогора», площею 10866 га, створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових і унікальних природних комплексів Прикарпаття, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.

- «Верховинський», площею 12022,9 га, створений з метою забезпечення охорони природи і збереження біорізноманіття та цілісності природних комплексів Чивчинських і Гринявських гір.

Як видно з наведеного, загальна площа заповідника і національних природних парків в області складає – 125684 га. Крім цього є 181 пам'ятка природи та 195 заказників державного та місцевого значення [9].

Об'єкти природно-заповідного фонду в своїй більшості є рекреаційними ресурсами особливо для пізнавальної рекреації, головна мета якої – духовний розвиток людини, збагачення її знань щодо живої і неживої природи, рослинного і тваринного світу. Вона здійснюється переважно шляхом організованих екскурсій у парки, дендропарки, до пам'яток природи, на особливо цінні об'єкти і комплекси. Великий інтерес виявляють відпочиваючі до краєзнавства, історичних та архітектурних пам'яток, якими багата область. Використання цих рекреаційних ресурсів в області є недостатнім, а тут зберігаються значні потенційні можливості для розвитку туризму.

Інші ліси області, які не віднесені до природно-заповідного фонду, представляють в більшості своїй інтерес як рекреаційні ресурси для розвитку спортивно-туристичної рекреації, яка поєднує заняття спортом, туризмом, мисливством і рибальством. Для наймасовішої утилітарної рекреації, яка поєднує аматорський збір грибів, дикоростучих ягід, лікарських рослин та квітів з відпочинком у лісі. Цим видом рекреації охоплені практично всі ліси – від передгірних до високогірних районів.

Область багата на джерела мінеральних вод. Тому лікувальна рекреація відіграє тут важливу роль. Вона базується на використанні широкого спектра можливостей цієї бази: оздоровчих властивостей лісів у комплексі з мінеральними водами, грязями та кліматотерапією. Ліси підтримують дебіт джерел мінеральних вод. Для оздоровчих прогулянок у великому зеленому масиві прокладають туристичні маршрути. Поблизу санаторіїв прокладають теренкури – «стежки здоров'я», які пролягають по ділянках, з добрими санітарно-гігієнічними умовами.

Аналізуючи сучасний стан рекреаційного лісокористування в лісових господарствах області приходимо до висновку, що за останні роки площа рекреаційних лісів в області зростає. За останній ревізійний період (1996–2010 рр.) ця площа майже подвоїлася.

Науковці та практикуючі лісівники нагромадили значний досвід ведення лісового господарства, спрямованого на підвищення санітарно-гігієнічних і естетичних властивостей лісів. Покращуючи їх, лісівники враховують кліматичні і природно-історичні особливості свого регіону. Уява про красоту лісових ландшафтів, також як і уява про самий відпочинок, не залишається постійною. Вона трансформується в залежності від звичаїв суспільства і розвитку його продуктивних сил. Благоустрій лісів, який вже зараз про-

водиться з метою покращення їх рекреаційних функцій, є якісно новим аспектом робіт в лісовому господарстві. Ліс в місцях відпочинку, крім своїх основних функцій давати високоякісну деревину, має мати ще й здатність благодійної емоційної дії на людину. Почуття радості, насолоди має сприяти відпочинку. В основі емоційного відпочинку лежать так звані ландшафтні емоції. Природа за допомогою фарб, кольорів, запахів, звуків діє на організм людини [1].

Перед лісівниками стоїть складне завдання при догляді за рекреаційними лісами – витрачаючи мінімум коштів створити в лісі мікроклімат, який би забезпечував комфортні умови для відпочинку в будь яку пору року.

Догляд за рекреаційним лісом – це цілий комплекс лісогосподарських робіт, який включає лісову меліорацію, очистку від засміченості, посадку, проведення рубок лісогосподарського призначення, благоустрій та ряд інших робіт. Благоустрій включає створення доріжково-стежкової мережі, обладнання місць для відпочинку і ночівлі, підготовка майданчиків і дров для вогнищ, притулків на випадок негоди, нагромадження різного обладнання (кілочка для наметів, інвентар для прибирання місця ночівлі), благоустрій джерел і джерелець, екологічних стежок, влаштування оглядових майданчиків, ігрових галявин, дитячих лісових майданчиків, автостоянок, сміттєзбірників. Все це, звичайно, має бути зроблено так, щоб не був порушений ландшафт, не внесена дисгармонія в природу [2].

В ситуації яка склалася, метою лісового господарства має бути задоволення зростаючих потреб населення в лісовому відпочинку при безумовному забезпеченні не виснажливості лісокористування взагалі і рекреаційного лісокористування зокрема. Вимогою часу є також залучення все нових лісових площ до використання з рекреаційною метою, а це вимагає про-

ведення в них відповідних заходів [4]. У лісах рекреаційного призначення основні лісгосподарські й організаційно-технічні заходи проводяться диференційовано по функціональних зонах відповідно до типів лісу і стану насаджень. Вони дають

можливість створити сприятливі санітарно-гігієнічні, естетичні, психологічні умови для відпочинку, а також зменшити рекреаційні навантаження шляхом їх перерозподілу територією рекреаційного лісу (табл.1) [5].

Таблиця 1

Система заходів в лісах рекреаційного призначення

Зона інтенсивного використання	Зона помірного використання	Резервна зона
<i>Лісівничо-біологічні заходи</i>		
Ландшафтні рубки		
Рубки догляду і формування насаджень		
Реконструкція малоцінних насаджень		
Санітарні рубки		
Лісокультування		
Формування узлісь		
Сприяння природному поновленню		
Догляд за підліском, галявинами, живим надґрунтовим покриттям		
Відновлення лісового середовища		
Охорона і захист лісу		
Біотехнічні		
<i>Організаційно-технічні заходи</i>		
Комплексний благоустрій території		
Частковий благоустрій території		
Догляд за господарськими дорогами		
Меліоративні		
Протипожежні		
<i>Профілактично-запобіжні заходи</i>		
Природоохоронна і протипожежна пропаганда		
Екологічне виховання		

Науковцями Інституту гірського лісівництва імені П. Пастернака детально розроблено технологію виконання ландшафтних та рубок догляду і формування насаджень в рекреаційних лісах, проведення реконструктивних рубок в малоцінних насадженнях, санітарних рубок, як важливого засобу підвищення життєздатності і поліпшення санітарного стану насаджень. Застосування захисних і ландшафтних посадок, які застосовують у парковій і лісопарковій зонах з метою створення спри-

ятливих умов для відпочинку, підвищення стійкості насаджень до рекреаційних навантажень, підвищення їх естетичних і санітарно-гігієнічних якостей. Порядок та методи формування узлісь і інші лісівничо-біологічні, біотехнічні та організаційно-технічні заходи щодо покращення формування та збереження рекреаційних лісів. Реалізація зазначених заходів дала б можливість розширити площі рекреаційних лісів області та інтенсифікувати використання їх для розвитку туризму.

Для цього необхідно:

1. Визначити перелік лісових ділянок по кожному лісництву, де необхідно проводити зазначені заходи, направлені на розширення площ лісів, придатних для рекреаційного використання та їх транспортної доступності.

2. Скласти календарний графік проведення лісогосподарських заходів в кожному лісництві, направлених на благоустрій та впорядкування лісу на визначених ділянках.

3. Провести розрахунок потреби технічних, матеріальних засобів для виконання календарного графіка.

4. Визначитися з потребою вирощування садивного матеріалу для виконання запланованих обсягів посадки основних лісоутворюючих та декоративних деревних порід.

5. Розрахувати потребу в фінансових ресурсах та визначитись з джерелами фінансування передбачених заходів (з державного, обласного, місцевого бюджету, спонсорських коштів та господарської діяльності підприємств).

6. Для якісного виконання передбачених лісогосподарських заходів керівництво по їх здійсненню покласти на висококваліфікованих спеціалістів.

7. Обсяги робіт на кожен календарний період планувати такий, який реально покривається фінансуванням.

8. Для часткового покриття витрат на проведення благоустрою лісів, створення дорожньої і стежкової сітки в них та іншої інфраструктури для відпочинку, підтримання її в належному стані, дати право лісогосподарським підприємствам здавати, для рекреаційного користування, ділянки лісу та інфраструктуру відпочинку в оренду, а кошти від оренди направляти на фінансування робіт, передбачених календарним графіком.

9. При виділені земель лісового фонду для будівництва рекреаційних комплексів, з метою недопущення зменшення лі-

систості області, виділяти під заліснення непродуктивні землі сільгоспугідь. Заліснення проводити за рахунок коштів інвесторів.

10. Обмежити заготівлю лісу в рекреаційних лісах і проводити тільки при застосуванні екологіозберігаючих технологій.

11. Рівномірно розміщувати по території області новостворювані рекреаційні комплекси з метою недопущення значних рекреаційних навантажень на лісові екосистеми.

Висновки. Ліс все більше стає місцем для проведення дозвілля як місцевим населенням, так і туристами. В цих умовах міняються завдання працівників лісового господарства. Їх професійна майстерність все більше залежить від вміння підвищувати рекреаційну і санітарно-гігієнічну роль лісу. Це вимагає від працівників лісового господарства негайно переглядати перелік лісогосподарських заходів, що традиційно склалися в лісовому господарстві та підготовці спеціалістів для лісового господарства. Більше уваги потрібно приділяти вивченню питань психології людини і пошуку ефективних методів впливу на емоції рекреантів з метою підвищення цілющого впливу природних факторів на здоров'я людей.

Головним завданням працівників лісового господарства, місцевого населення і влади має бути збереження лісів і їх благоустрій. Необхідно розробити перспективний план розвитку рекреаційних лісів для області з максимальним переорієнтуванням їх з лісокористування деревними ресурсами на рекреаційне лісокористування (в тому числі і збільшення площ).

Цілий комплекс лісогосподарських робіт, який необхідно здійснювати в лісах для виконання ними відповідних рекреаційних функцій, а також будівництво і утримання в належному стані рекреаційних зон потребує значних фінансових та матеріальних витрат, тому назріло питання узаконити плату за рекреаційне лісо-

користування. Необхідно затвердити урядом нормативи такої плати в залежності від величини шкоди, заподіяної природному середовищу рекреаційним навантаженням.

Розширити сітку еколого-просвітницьких центрів для охоплення все більшої кількості рекреантів, місцевого населення і школярів освітніми заходами щодо збереження та покращення благоустрою лісів.

Розвиток туризму є важливим чинником розвитку країни, як економічно-соціального, так і культурно-духовного. Концепція сталого розвитку стосується не лише економічного зростання, соціального прогресу й охорони навколишнього середовища, а також вона має широкі гуманістичний, етичний і культурний виміри.

Література

1. Бобров Р.В. Благоустройство лесов / Р.В. Бобров. – Москва : Лесная промышленность, 1977. – 192 с.
2. Бондаренко В.Д. Ліс і рекреація в лісі / В.Д. Бондаренко, О.І. Фурдичко. – Львів, 1994. – 232 с.
3. Генсірук С.А. Ліси України / С.А. Генсірук. – К. : Наукова думка, 1992. – 332 с.
4. Калуцький І.Ф. Значення лісів для розвитку рекреації і туризму / І.Ф. Калуцький, М.М. Запоточний / Мат. міжнар. н.-п. конф. «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах». – Рахів, 2007. – С. 141–146.
5. Середін В.І. Ліс база відпочинку / В.І. Середін, В.І. Парпан. – Ужгород : Карпати, 1988. – 110 с.
6. Стойко С. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик. – Львів : Світ, 1991. – 247 с.
7. Явкін В.Г. Проблеми географії та менеджменту туризму / [В.Г. Явкін, В.П. Руденко, О.Д. Король та ін.]. – Чернівці : Рута, 2006. – 260 с.
8. <http://www.orada.if.ua>. – 7.02.2012 р.
9. <http://uk.wikipedia.org/wiki/> – 7.02.2012 р.
10. http://tourlib.net/statti_ukr/didenko.htm. – 10.02.2012 р.

**Kalutsky I.F. Zapotochnyy M.M.
RECREATIONAL AND SANATORY**

FUNCTIONS OF FORESTS IN IVANO-FRANKIVSK, PROBLEMS OF EXPANSION AND ITS INFLUENCE ON THE TOURISM DEVELOPMENT. *The expansion of forests' usage level in the region for recreation and sanitation is a very important fact. The considerable potential reserves of expanded recreational usage are concentrated here. The enhancement of recreational forests territories and its skilful and economical usage for recreation and sanitation. This fact will lead to steady distribution of recreational loads on forest biogeozoenoz and enlarge the recreational capacity of the forest territory in the region.*

Keywords: recreation, tourism, sanitation, recreational forest usage.

Калуцький І.Ф., Запоточний М.М. РЕКРЕАЦИОННЫЕ И ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ЛЕСОВ ИВАНО-ФРАНКОВЩИНЫ, ПРОБЛЕМЫ ИХ РАСШИРЕНИЯ И ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА. *Повышение уровня использования лесов области для рекреации и оздоровления есть важным, поскольку здесь сосредоточены значительные потенциальные резервы расширенного рекреационного использования. Увеличение площадей рекреационных лесов, умелое и экономное использование их для рекреации и оздоровления позволит равномерно распределять рекреационные загрузки на лесные биogeоценозы и увеличит рекреационную емкость лесов области.*

Ключевые слова: рекреация, туризм, оздоровление, рекреационное лесопользование.